

לכבוד הוריי מוריי,
רות ודוד שרייבר,
בהוקרה ובתודה על כל הטוב
אשר גמלוני

אריה שרייבר

מהו ה'אסון' המקראי?

במאמר קצר זה נעמוד על פירוש המילה 'אסון' במקרא, ונבקש להעלות הגדרה חדשה-ישנה למילה זו. 'אסון' מופיע בשני הקשרים בתנ"ך: האחד, בספר בראשית, הוא סיפור ירידת בני יעקב אל יוסף והקורות אותם במצרים; השני, בספר שמות, הוא פרשיית דינו של המכה אישה הרה. רבים פירשו את ה'אסון' כמיתה, או לכל הפחות, דבר שקרוב למיתה, כגון פציעה קשה, לקיחה לשבי וכיוצא באלו. אנו נטען, כי על אף שללא ספק 'אסון' מורה על אירוע קשה – כגון מיתה ופציעה, 'אסון' מצביע גם על אירוע קשה שחוזר על עצמו. לשון אחרת: 'אסון' פירושו דבר קשה, שקורה שוב ושוב.

הגדרות ופירושים במילונים העבריים והמקראיים

הגדרות המילה 'אסון' שניתנו על ידי הלקסיקוגרפים של השפה העברית, מתחלקות לשתי קבוצות כלליות: ישנן הגדרות הקושרות בין אסון לבין מיתה, ומנגד ישנן הגדרות שלפיהן המילה קשורה במגוון מרעין ביטוי, אך לא במוות. רבים פירשו את המילה 'אסון' כקשורה במוות דווקא. כך רדי ורבין הגדירוהו כ"מקרה טרגי המסתיים במוות", או לחילופין: "מוות ממכה (בקטטה)"¹ – כאשר שתי ההגדרות כוללות את מרכיב המוות. מ"צ קדרי הגדיר אסון כך: "מקרה רע, תאונה, בייחוד הגורמת למיתה, כגון: וקראהו אסון בדרך (בראשית מ"ב, לח)²". במילון KBL קבעו כי שורש המילה אסון מצוי באכדית, וכוונת השורש היא 'רפואה', כדוגמת המילים אסי, אסיא ואסותא, המוכרות מארמית. על פי KBL המילה 'אסון' היא לשון סג"נהור, אִיפמיזם. כך הם תרגמוהו: (Heliung, Eufemismus f.) tötlicher "Unfall; (healing, euphemism for) deathly accident"³.

* תודתי נתונה לידידי ר' דורון יעקב על עזרתו בהכנת מאמר זה. השגיאות הנן שלי בלבד.

1. צבי רדי וחיים רבין, המלון החדש לתנ"ך, ירושלים 1989, עמ' 32.
2. מ"צ קדרי, מילון העברית המקראית, רמת גן תשס"ו, עמ' 58.
3. L. Koehler and W. Baumgartner (eds.), *Lexicon in Veteris Testamenti Libros*, Leiden 1958, p. 71. לדעתנו השימוש ב-accident באנגלית וב-Unfall בגרמנית, מוטעה. מילים אלו פירושו 'תאונה', מה שמצביע, בין היתר, על אירוע שאירע שלא במכוון, או באופן בלתי

להלן נעלה מספר טענות כנגד הקביעה שאסון קשור במוות דווקא. כאן נסתפק בכמה הערות פילולוגיות כנגד מסקנת *KBL* והאחרים שהלכו בעקבותיו. במהדורה החדשה של *KBL*⁴ צוין, כי האטימולוגיה של המילה נתונה בספק, וגם הוסר אזכור השורש מאכדית. מאידך נקשר שם 'אסון' לשורש אסי – אָס בערבית, שפירושו לפי *KBL*: "to be distressed" דהיינו להיות שרוי בצער, בצרה.

לעניות דעתנו אין הכרח לומר שהשימוש האיפמיסטי ב'אסי' מורה על מיתה. אמנם מצאנו במקרא, ש'הריגה' ו'רפואה' מנוגדים זה לזה, כגון: "עת להרוג ועת לרפוא" (קהלת ג', ג)⁵, אך גם מצאנו ניגודים נוספים לרפואה, כגון: שבר (תהילים קמ"ז, ג) ומחיצה (דברים ל"ב, לט), שאין משמעותם מיתה. גם מילונים ערביים אינם מצביעים על היבט כלשהו הקשור למוות דווקא: כך איילון ושנער⁶ הגדירו שורש זה כ'רופא, אסיא', וצורות שונות של השורש גם כ'תוגה, צער, עצב'; 'טרגדיה, אסון כבד', וכו'; אולם הם לא הזכירו מיתה.

לסיכום: *KBL* בשתי מהדורותיו ומילונים אחרים פירשו ותרגמו את המילה 'אסון' כמורה על מיתה, אך לעניות דעתנו מסקנה זו אינה מתחייבת לאור שורש המילה המזוהה על ידי *KBL*. עד כאן דננו בקבוצה אחת המקשרת בין אסון למוות. מנגד עומדים מלומדים רבים שקישרו בין אסון לבין מרעין ביטחון ולא דווקא מוות. בקבוצה השנייה נמנים בעיקר בעלי המילונים הכלליים: אברהם אבן-שושן פירש 'אסון' כ"מקרה רע, צרה, תאונה: 'ולקחתם גם את זה... וקרהו אסון' (בראשית מ"ד, כט)⁷. כך כבר הגדיר אליעזר בן-יהודה: "פגע רע, מקרה של צרה גדולה, mischief, 'אסון' כ"מקרה רע, צרה, תאונה: 'ולקחתם גם את זה... וקרהו אסון' (בראשית מ"ד, כט)⁷. כך גם אלקלעי הגדיר: "צרה, שואה, פגע רע, תאונה..."⁹. במילון ספיר הגדירו: "מאורע פתאומי הגורם נזקים גדולים לאדם ולרכוש, כמו צרה גדולה (כגון תאונה) או כישלון גמור..."¹⁰. כן באוצר הלשון העברית הגדירו: "פגע רע, צרה גדולה: וקראהו אסון בדרך אשר תלכו בה (בראשית מ"ב, לח). ופדה מאסונים

צפוי. בעוד שהגדרה כזו תיתכן בעברית החדשה, לדעתנו אין הצדקה למסקנה זו בהקשר מקראי.

4. L. Koehler and W. Baumgartner, *Hebräisches und Aramäisches Lexikon Zum Alten Testament*, Leiden 1967, p. 71
5. והשווה: "אל נא תהי כמת... אל נא רפא נא לה" (במדבר י"ב, יב-יג). כך גם הרופאים חנטו את המת (בראשית נ', ב), וזאת על מנת למנוע את השפעת המוות על הגוף ועיין רד"ק ורלב"ג על אתר.
6. ד' איילון ופ' שנער, *מלון ערבי-עברי*, ירושלים תשל"ה⁷, עמ' 7.
7. א' אבן-שושן, *מילון חדש* א, ירושלים תשכ"א⁸, עמ' 68.
8. א' בן-יהודה, *מילון הלשון העברית הישנה והחדשה* א, ירושלים תש"ח, עמ' 324. בן-יהודה גם הביא ציטוטים מאבן גבירול, רשב"ג ועוד.
9. ר' אלקלעי, *מילון עברי שלם*, רמת גן 1969, עמ' 101.
10. א' אבניאון (עורך ראשי), *מילון ספיר – מילון עברי אנציקלופדי*, ישראל 1998, עמ' 164.

מהו ה'אסון' המקראי?

ארחי ורבעי (פיוט)¹¹. בשניים מן המילונים המקראיים נקטו גם כן דעה כי אסון אינו בהכרח כרוך במוות: ב־BDB הגדירו "mischief; harm; always absolute without article"¹² וכן ב־"Dictionary of Classical Hebrew" הגדירו ותרגמו: "harm", כלומר נזק.¹³

לאחר שראינו כיצד מוגדרת המילה 'אסון' במילונים המקראיים ובמילונים של העברית החדשה, נעבור עתה מן הכלל אל הפרט, נסקור ונבחן שיטות שונות בפירוש המילה בהקשרה המקראי, ולבסוף נציע את הצעתנו.

ההקשר הראשון – ירידת בנימין למצרים

בספר בראשית מסופר על אחי יוסף, בני יעקב, שירדו מצרימה לשבור להם לחם. מסופר כי את בנימין לא שלח יעקב עם אחיו. פשר הסירוב: "ואת בנימין אָחִי יוֹסֵף לא שלח יעקב את אָחִיו כי אמר פֶּן יִקְרָאנוּ אֶסוֹן" (בראשית מ"ב, ד). לאחר רדת האחים אל מצרים, השליט – הלוא הוא יוסף אשר האחים מכרוהו לעבדות – דרש מהם להביא לפניו את בנימין, כהוכחה שהם דוברי אמת ואינם מרגלים. כאשר האחים שבים אל יעקב ומבקשים לקחת עמם את בנימין, יעקב חוזר על הנימוק לסירובו לשלוח את בנימין, כמו במסעם הקודם: "ויאמר לא ירד בני עמכם כי אחיו מת והוא לבדו נשאר וקראהו אֶסוֹן בדרך אשר תלכו בה והורדתם את שיבתי ביגון שאולה" (שם, לח). כידוע, האחים הצליחו לשכנע את יעקב לשלוח את בנימין אתם מצרימה. בעמדם לפני יוסף, ולאחר איומיו לקחת את בנימין לו לעבד, ניגש יהודה אל יוסף ומדווח על ההיסוס של יעקב לשלוח את בנימין עמם, באמרו: "ולקחתם גם את זה מעם פני וקרהו אֶסוֹן והורדתם את שיבתי ברעה שאלה" (בראשית מ"ד, כט). רואים אנו אם כן, כי המילה 'אסון' אוזכרה שלוש פעמים בהקשר של ירידת בנימין מצרימה, ובכל פעם היה זה נימוקו של יעקב לסירובו לשלוח את בנימין – ומתוך כך ברור כי כוונת המילה 'אסון' אחידה בהקשר זה. את ההצעה לפירוש המילה עצמה – נציג בהמשך.

ההקשר השני – הכאת האישה ההרה

בספר שמות מובא דינו של מי שפוגע באישה הרה:

וְכִי יִנְצוּ אֲנָשִׁים וְנִגְפוּ אִשָּׁה הָרָה וַיִּצְאוּ יְלָדֶיהָ וְלֹא יְהִי אֶסוֹן עֲנוּשׁ יַעֲנֵשׁ כַּאֲשֶׁר יֵשִׁית עֲלֶיהָ בְּעַל הָאִשָּׁה וְנָתַן בְּפִלְלִים. וְאִם אֶסוֹן יְהִי וְנָתַתָּה נֶפֶשׁ תַּחַת נֶפֶשׁ. עֵינַי תַּחַת עֵינַי

11. ד' לויין וא' שלונסקי (עורכים), *אוצר הלשון העברית*, ירושלים תש"ך, עמ' 147.

12. F. Brown and others (eds.), *A Hebrew and English Lexicon of the Old Testament*, Oxford 1966, p. 62.

13. D.J.A. Clines (ed.), *The Dictionary of Classical Hebrew I*, Sheffield 1993, p. 345.

שן תחת שן יד תחת יד רגל תחת רגל. כֹּהֵן תחת כֹּהֵן פֶּצַע תחת פֶּצַע חֲבוּרָה תחת חֲבוּרָה
(שמות כ"א, כב-כה).¹⁴

בהקשר זה, 'אסון' מוזכר פעמיים: 'ולא יהיה אסון', 'ואם אסון יהיה'. ממבנה הפסוקים וסמיכותם ברור, כי כוונת המילה 'אסון' בשני מופעיה כאן היא אחידה. העולה מדברינו עד כאן הוא שהשימוש במילה 'אסון' נעשה בשני הקשרים במקרא, ובשניהם מספר מופעים (שלושה בבראשית ושניים בשמות), כשכוונת המילה בכל הקשר הנה אחידה. מאחר שמילה זו כה נדירה, נראה סביר כי פירושה בשני ההקשרים המוזכרים יהיה זהה – וכך נבקש להניח במאמר זה.¹⁵ שומה עלינו, אם כן, להבין את פשר המילה 'אסון' הן באופן שתואם את שני ההקשרים,¹⁶ הן באופן שינמק מדוע ננקטה דווקא מילה זו, ולא מילה נפוצה ומוכרת יותר. על רקע זה, נעבור עתה לסקור ולבחון דעות שונות שהועלו בפשרו של 'אסון', ולבסוף נציע פירוש נוסף.

שיטת המכילתא ואונקלוס

בכל שלושת המופעים של 'אסון' הנזכרים בפרשיית הירידה של בנימין מצרימה, אונקלוס והמיוחס ליונתן מתרגמים 'מותא'. כך גם נראית כוונת הגמרא,¹⁷ המכילתא ("אין אסון אלא מיתה")¹⁸ והמכילתא דרשב"י.¹⁹ על כך יש לתמוה: האם, לדברי אונקלוס, סכנת 'מיתה' הייתה הכוונה הבלעדית של יעקב? וכי לקיחה בשבי, פציעה או כליאה (שלא לומר כליאת שווא), לא עוררו את חרדתו של יעקב? נציין את הארתו של ר' עמוס חכם בספר שמות, שכתב: " 'אסון' משמעו מיתה שלא בזמנה. וכן 'אסון' האמור בבנימין בן יעקב..."²⁰. קושייתנו לעיל תקפה גם ביחס לדברי ר'

14. נבהיר כי אין בכוונתנו לעמוד על הפירוש של כל הפרשייה, כי אם על פירוש המילה 'אסון'. דיו רב נשפך סביב כוונת פסוקים אלו. דיונים נרחבים ניתן למצוא במאמרים המצוטטים במאמר זה, ועוד במאמרים הרשומים להלן ובמקורות המאוזכרים בהם, וכן במאמרים הבאים: J.W. House, 'Miscarriage or Premature Birth: Additional Thoughts on Exodus 21:22-25', *Western Theological Journal* 41, 1978, pp. 105-123; M. Kline, 'Lex Talionis and the Human Fetus', *Journal of Evangelical Theology Studies* 20, 1977, pp. 193-201; N. Collins, 'Notes on the Text of Exodus XXI 22', *Vetus Testamentum* XLIII, 3, 1993, pp. 289-310.

15. גם בתלמוד הבבלי, כתובות ל ע"א, הניחו כפשוט שכוונת המילה אחידה בשני ההקשרים.
16. ראה תורה שלמה, ירושלים תשנ"ב, בראשית מ"ב, לח, אות קה, ששם דן הרב כשר בצורך לפרש את המילה באופן עקבי בשני ההקשרים, והביא טיעונים לכאן ולכאן.
17. כתובות ל ע"א, בדברי אביי, שפירש את דברי רבי נחוניא בן הקנה.
18. מכילתא דרבי ישמעאל מסכתא דנזיקין משפטים פרשה ח, מהד' הורוויץ-רבין עמ' 276.
19. מכילתא דרשב"י משפטים כ"א כב, מהד' אפשטיין-מלמד עמ' 176. עיין באריכות בדברי הרב מנחם כשר בתורה שלמה (לעיל, הערה 16) על שמות כ"א, כב-כג, ובמילואים יא.
20. ע' חכם, ספר שמות עם פירוש דעת מקרא ב, ירושלים תשנ"א, שמות כ"א, כב, עמ' טז.

מהו ה'אסון' המקראי?

עמוס חכם: האם כל חששו של יעקב היה שמא בנימין ימות בטרם עת? אמנם אפשר להשיב, כי למרות שהיו מספר 'תקריות' העשויות להדאיג את יעקב, הרי שמותו (או מותו בטרם עת) של בנימין היא הדאגה הגדולה ביותר והגורפת ביותר, אבל באמת כוונתו של יעקב הייתה למיתה ולכל טרגדיה. אולם לדעתנו, אין בתירוץ שכזה כדי לדחות את הקושיה. המילה 'אסון' היא נדירה ומיוחדת, ובעוד שהתורה מגוונת בתיאור אמירתו של יעקב (ולא ברור אם הייתה זו אמירה אחת שהתורה ושיהודה חזרו עליה או שמא היו כאן מספר אמירות), הרי שהמילה 'אסון' מופיעה בצורתה הפשוטה בכל תיאור ותיאור, כך שהמילה הזו מודגשת ובולטת. זאת ועוד: ברור מהקשרי הפסוקים, שאם תארע מיתה, תהיה זאת מיתה שלא בזמנה. לשון אחרת: אם בנימין ימות בדרך למצרים, או אם האישה ההרה תמות כתוצאה מהנגיפה שספגה, ברור שזאת מיתה בטרם עת. ואולם, התורה לא נוקטת לשון 'אסון' בפסוקים אחרים שמדברים בעליל במוות פתאומי, כגון: "וכי יגח שור את איש או את אשה ומת..." (שמות כ"א, כח – דהיינו שלושה פסוקים לאחר ה'אסון' האמור באישה הרה).

שיטות דרייבר וג'קסון

ג'קסון (בהסתמך על דברי המכילתא שהזכרנו לעיל) כתב, כי "האסון הצפוי בפרשת בנימין הוא מותו של בנימין".²¹ עם זאת, הוא ממשיך וכותב, כי "אין בכך כדי לקבוע כי המילה אסון פירושה מוות, למרות שבשמות כ"א, כב-כג זאת היא הכוונה בבירור".²² אכן, ג'קסון מסכים למסקנתו של דרייבר (Driver), כי אסון עניינו "פגיעה גופנית קשה או אפילו קטלנית".²³

ג'קסון ממשיך ומציין את השימוש של המקרא במילה 'אסון', ולא משורש 'מות'.²⁴ הוא מסיק, על בסיס ההשוואה לפרשת הירידה של בנימין למצרים, כי המילה אסון "מדגישה את השלכות האירוע על אדם אחר מלבד הקרבן הישיר".²⁵ כראיה מציין ג'קסון את דברי המקרא, כי כתוצאה מהאסון ישב יעקב ביגון כל ימיו (בראשית מ"ב, לח) ומכאן ש'אסון' פוגע לא רק בקרבן הישיר (בנימין) אלא גם בקרבן

21. B.S. Jackson, 'Exodus 21:22-25', in: J. Neusner (ed.), *Essays in Jewish and Comparative Legal History X*, Leiden 1975, p. 77. התרגום שלי.

22. אונקלוס תרגם 'מותא'. וכן הסיק עמרם על יסוד ההשוואה לפסוקים בבראשית, ראה: D.W. Amram, 'Retaliation and Compensation', *JQR* 2, 1911, p. 197, n. 6.

23. S.R. Driver, *The Book of Exodus*, CUP, Cambridge 1953, p. 219. יצוין כי שיטתו של דרייבר כאן אינה תואמת את שיטת ה-BDB שדרייבר ערך עם אחרים.

24. ג'קסון (לעיל, הערה 21), עמ' 77.

25. ג'קסון (לעיל, הערה 21), עמ' 78.

משני (יעקב). כך – ממשיל ג'קסון – בספר שמות, 'אסון' מורה על כך שיש קרבן משני, הלוא הוא הבעל-האב.²⁶

לעניות דעתי ג'קסון טועה. בהקשר שבספר שמות המילה 'מוות' אינה מתאימה כלל, שכן 'מוות' לכל הדעות פירושו העדר חיים, ולא פגיעה. בעוד ש'אסון' מורה גם על פגיעה (עין, שון, יד, רגל וכו').²⁷ ברי אם כן שהמילה 'מוות' כלל אינה מתאימה למציאות המתוארת בהקשר השני, בספר שמות.

בנוסף, קביעתו של ג'קסון, כי 'אסון' "מדגיש את השלכת המוות או הפגיעה הקשה על אדם אחר מלבד הקרבן הישיר",²⁸ אינה משכנעת. אין ספק שהאסון איים להוריד את שיבת יעקב ביגון שאולה, אבל כך הדבר בכל מוות. כלומר: ברור כי בכל 'מוות' יש אַבְּל, וכן מצאנו פעמים רבות במקרא.²⁹

זאת ועוד: אף קביעתו של דרייבר (שאותה אימצו ג'קסון ואחרים) ש'אסון' הוא "פגיעה גופנית קשה או אפילו קטלנית", אינה הכרחית ואינה משכנעת. יעקב סירב לשלוח את בנימין עם אחיו 'פן יקראנו אסון'. וכי רק במוות או פגיעה גופנית קשה מדובר? באותה שעה שאמר יעקב דברים אלו, ישב שמעון בבית הסוהר המצרי. כלום דאג יעקב אך מפני מותו או פגיעתו של בנימין? האם לא חשש שמא שליט מצרים יטילו לכלא כפי שהטיל את שמעון אחיו?³⁰ ועוד: בשעה שיוסף, השליט, איים לקחת את בנימין לו לעבד, ניגש אליו יהודה והסביר כי עליו, על יוסף, לקחת את יהודה תחת בנימין, שכן יעקב אמר "ולקחתם גם את זה מעם פני וקרהו אסון והורדתם את שיבתי ברעה שאלה" (בראשית מ"ד, ד, כט). ברור אם כן ש'אסון' כולל גם כליאה (או כליאת שווא), עבדות, וכיוצא באלו, ומכאן שאין מקום לטענתו של דרייבר כי 'אסון' פירושו אך ורק פגיעה גופנית קשה או קטלנית.³¹

שיטת תרגום השבעים ופילון

בתרגום השבעים, ובעקבותיו גם בפילון,³² ה'אסון' בהקשר השני מיוחס לוולד, ולא

26. ג'קסון (לעיל, הערה 21), עמ' 98.
27. לדעתו של ג'קסון (שהלך בעניין זה בעקבות דאובה) פסוק זה הוא תוספת מאוחרת. אנו לא מקבלים את הטענה הזו, וגם די לנו בפסוקים בבראשית כדי לדחות את פירושו של ג'קסון.
28. ג'קסון (לעיל, הערה 21), עמ' 96.
29. השווה: שמ"ב ב', יח-יט.
30. נראה שלא הרגישו בכך חוקרים רבים, אף שהתייחסו ספציפית להקשר בבראשית. ראה: S.E. Loewenstamm, 'Exodus XXI 22-25', *Vetus Testamentum* XXVII, 3, 1977, pp. 354, 358; C. Houtman, *Exodus*, vol. 3, chapters 20-40, Leuven 2000, pp. 163, 168.
31. בתלמוד הבבלי כתובות ל ע"א נאמר, כי בהזהירו מפני 'אסון', יעקב הזהיר את בניו על "צינים ופחים... אריא וגנב" (קור וחום, אריות וגנבים). על יסוד הפסוקים, לא הרחקנו לכת עד כדי 'צינים ופחים', אך ברור לנו שאין לצמצם את כוונת המילה למיתה בלבד.
32. על החוקים לפרטיהם ג, 108.

מהו ה'אסון' המקראי?

לאם. המילים היווניות המובאות בתרגום השבעים כ'לא יהיה אסון', הן: ἡμῶν
ἐξείκονισμένον³³, כלומר 'לא בעל-צורה-מושלמת'. ג'קסון מציע כי יש בכך כדי
להצדיק את השימוש ב'אסון' ולא ב'מוות', שכן נושא האירוע הוא העובר ולא
אדם.³⁴ אולם, מתרגום השבעים ופילון לא ניתן להסיק אם מדובר בגרם הפלה
והריגת עובר, או בהולדת פג שסופו למות. גם בפסוק ("ויצאו ילדיה") וגם בתרגום
השבעים ובפילון אין לדעת אם יצאו ילדיה כשהם חיים, או שהאישה הפילה. קריאה
קפדנית מובילה למסקנה, כי לדידם 'אסון' הנו פועל יוצא ממצב התפתחותו של
הוולד: "אם יהיה אסון" – כוונתו אם הוולד היה בשלב התפתחותי מתקדם; "ולא
יהיה אסון" – הכוונה: אם הוולד לא מפותח, ואין לו 'צורה' של תינוק. לשון אחרת:
אם הוולד הוא מפותח, אזי יש אסון, ולא – אין אסון. דברים אלו ניתנים לפירוש
כפול. מחד גיסא, ייתכן שהעניין הוא מהותי, כלומר: הריגת וולד מפותח, או גרם
הולדת פג שצורתו שלמה אך שאין ביכולתו לשרוד, ייחשבו רצח, ולכן 'ונתת נפש
תחת נפש'. מאידך ייתכן שהעניין הוא ראיתי, ושמדובר בגרם הפלה והריגת עובר:
כשהוולד נראה מפותח חזקה עליו שיוולד בריא, וחזקה על המכה שהיא שגרמה
למותו (או לאי-הולדתו) של הוולד. מאידך, כשהוולד לא מפותח, אין חזקה שילד היה
בא לאוויר העולם, ולכן אין להעניש את המכה על גרימת הפלת הוולד.³⁵

כך או כך, פירושם של פילון ותרגום השבעים מצביע על 'אסון' כעל הריגת וולד
בטרם לידתו. לכאורה לדבריהם אין קשר בין המילה 'אסון' בשני ההקשרים שהזכרנו
לעיל, ואכן בכל מופעה של המילה בהקשר הראשון תרגום השבעים מתרגם
μαλακία (בצורות שונות) דהיינו מחלה, תחלואה.³⁶ ומכאן שבשבעים לא ראו כל
קשר או הקבלה בין האסונות בשני ההקשרים. כאמור לעיל, אנו מתקשים לקבל
שמילה נדירה זו תהייה בעלת שתי משמעויות שונות כל כך.

עוד טיעון מרכזי נגד שיטה זו הוא, שביסוד עמדתם של השבעים ופילון עומדת
ההנחה שהריגת וולד מפותח שווה לרצח, ודין העבריין בהריגה: "נפש תחת נפש". כפי
שציין בלקין,³⁷ אין לעמדה זו בסיס במקורות המקרא ובדברי התנאים והאמוראים,
אך בלקין ציין שני מקורות שיש בהם תימוכין לעמדה זו: המשנה באהילות פרק ז

33. A. Ralphy, *Septuaginta*, Stuttgart 1935, p. 122.

34. ג'קסון (לעיל, הערה 21), עמ' 96.

35. על בסיס השוואות למשפט החתיים העתיק, העלה המלומד דאובה את האפשרות ששיטת
השבעים ופילון טומנת בחובה את הפירוש המקורי הנכון בהקשר השני, דהיינו שאסון קשור
דווקא למצב התפתחותו של הוולד: D. Daube, *Studies in Biblical Law*, Cambridge 1947, p. 148, n. 6.
כך גם הוטמן (לעיל, הערה 30).

36. אכן, בכל מקום אחר בתרגום השבעים שהובאה מילה זו (μαλακία) היא הובאה כתרגום
למילים שעניינם מחלה: חולי, מכאוב וכיו"ב. עיין: E. Hatch and H.A. Redpath, *A
Concordance to the Septuagint*, Michigan 1998, p. 894.

37. S. Belkin, *Philo and the Oral Law*, Cambridge MA 1940, p. 129.

משנה ו בעניין הצלת האם על ידי הריגת הוולד, ודברי רבי ישמעאל בבבלי סנהדרין נז"ב, שלפיהם הריגת ולד על ידי בן נח מחייבת מיתה. אין כאן מקום להאריך בהוכחות נגד שיטת בלקין,³⁸ ודי לנו לומר כי במקורות הללו ישנה בהחלט ראייה לאיסור חמור של הריגת ולד, אך אין כאן ראייה לעברה שגורת בעקבותיה עונש מיתה בידי אדם.³⁹

שיטת הרב כשר

הרב מ' כשר הציע פירוש משכנע יותר. לדעתו 'אסון' מכוון למיתה היוצאת ממחלוקת.⁴⁰ בפרשת הירידה של בנימין מצרימה היה חשש למחלוקת קטלנית בין בנימין לאחיו, כפי שהיה בין יוסף לאחיו. כך גם בפרשיית האנשים הנצים – האישה והעוברים נפגעים מן המחלוקת האלימה של אותם אנשים.

הצעתו של הרב כשר נאה והולמת את הפסוקים. אולם, הצעה זו מושתתת על ההנחה שיעקב ידע על כך שיוסף נפגע (נהרג, נמכר וכו') בשל מחלוקת בינו לבין אחיו. בפסוקים בספר בראשית לא נאמר שיעקב ידע על מכירת יוסף בידי האחים. לפי גרסת האחים (בראשית ל"ז, לא-לה) יוסף נטרף בדרך אליהם בטרם מצאם, ונראה מכמה פסוקים שיעקב קיבל את דבריהם.⁴¹ ניתן להציע את פירושו של הרב כשר בהקשר שונה במעט, דהיינו, שהמחלוקת הצפויה לא הייתה בין בנימין לבין אחיו, אלא בין יוסף השליט לבין בני יעקב. המחלוקת הזאת כבר גבתה קרבן אחד (שמעון), שישב בכלא המצרי על לא עוול בכפיו), ויעקב חשש שמא תגבה קרבן נוסף. לעניות דעתנו, אפשרות זו אינה משכנעת, שכן גורלו של יוסף מודגש לאורך הפרשייה של ירידת בנימין מצרימה, וכפי שנטען להלן, נראה שהאסון הצפוי היה קשור דווקא לגורלו המר (כפי שסברו אז הכול) של יוסף, ולא למחלוקת כשלעצמה.⁴²

38. השווה בבלי נידה מד ע"א וסנהדרין פד ע"ב, שאין לישראל דין רוצח ועונש מיתה בידי אדם על הריגת ולד. השווה גם דברי הרמב"ם בהלכות רוצח ושמירת הנפש פ"ב ה"ב, שישנה שפיכת דמים שאינה בעונש מיתה בידי אדם.

39. השווה דברי יוסף בן מתתיהו נגד אפיון חלק ב' 202, שיש דין מוות לגרימת הפלה.

40. מ"מ כשר, תורה שלמה (לעיל, הערה 16), כרך יז, עמ' 123.

41. ראה: בראשית מ"ד, כח. מאידך, ישנם מספר מקורות שלפיהם נראה כי יעקב לא האמין לאחים, או למצער סירב לקבל את הבשורה ולהשלים עמה (עיי' לדוגמה דברי רש"י לבראשית ל"ז, לה).

42. בנוסף, לא ברור כלל ועיקר שיעקב ידע על מעורבותם של האחים במכירת יוסף. עם זאת, יעקב כנראה הבין שהיה סכסוך בין יוסף לבין אחיו ('ויקנאו בו אחיו ואביו שמר את הדבר' – בראשית ל"ז, יא). הארכנו את הדיבור על כך במאמרנו, 'מכירת יוסף ועבודת יום הכיפורים', מורשתנו טו, תשס"ה, עמ' 94-95.

הצעתנו: אסון כמורה על שרשרת טרגית

לעניות דעתי, הפירוש הנכון של 'אסון' הוא אירוע קשה שמתחבר לאירועים קשים אחרים. בפרשת הירידה של בנימין למצרים, האסון הוא פגיעה, כליאה או שעבודו של בנימין – לאחר שאחיו יוסף כבר נפקד.⁴³ כך אומרת התורה: "ואת בנימין אחי יוסף לא שלח יעקב את אחיו כי אמר פן יקראנו אסון" (בראשית מ"ב, ד), כלומר שמאחר ובנימין הוא אחי יוסף (וכי לא ידענו זאת?) שטרופ טורף, חשש יעקב פן יקראנו אסון. במילים אחרות: יוסף נפגע, ופגיעה בבנימין תהיה 'אסון', דהיינו שרשרת של פגיעות – ראשית ביוסף, ולאחר מכן באחיו בנימין. בהמשך נאמר כך: "ויאמר לא ירד בני עמכם כי אחיו מת והוא לבדו נשאר וקראו אסון בדרך אשר תלכו בה והורדתם את שיבתי ביגון שאולה" (שם, לח). כלומר: אחיו מת, ואם יאונה רע לבנימין, הרי שיהיה זה 'אסון'. וכן בדברי יהודה לשליט, בשם יעקב: "ולקחתם גם את זה מעם פני וקרהו אסון והורדתם את שיבתי ברעה שאלה" (בראשית מ"ד, כט).

מהו אם כן 'אסון'? שרשרת אירועים קשים. פירוש זה משליך אור חדש על הפסוקים בספר שמות. רבים תמהו על כך שמדובר באישה בהריונה. מדוע מדובר באישה בהריונה? במה שונה דינה של זאת מדינם של אחרים?

זאת ועוד: מדוע מדובר באישה שתאומים בבטנה? הרי נאמר "ויצאו ילדיה" – משמע שהפילה, או שמא ילדה מוקדם, יותר מולד אחד.

על פי הדברים שהצענו לעיל ניתן לומר כך: בעקבות הנגיפה האישה הפילה את ולדותיה, והמקרה של האישה ההרה בא ללמדנו אחריות על התחלת צרור של טרגדיות. האנשים הנצים גרמו לאישה להפיל, ובנוסף גרמו למותה של האישה ("ואם אסון יהיה" – לפי פירושם של חז"ל). האנשים נושאים באחריות לכל תוצאה ממעשיהם.

לפי פירושו ניתן אף להוסיף ולהבהיר מדוע נקט הפסוק לשון רבים "ויצאו ילדיה": אם מדובר בהפלת ריבוי עוברים, הרי שזהו דבר שאינו מצוי, ואין זה סביר שהתורה ש'מדברת כלשון בני אדם', תדבר דווקא על מקרה נדיר של הפסקת הריון מרובה עוברים. אמנם רבים במחקר הגיהו ותיקנו את לשון "ונתן בפלילים" ל"ונתן בנפלים"⁴⁴ אבל כמובן אין לקבל זאת. אולם לפי פירושו אפשר להציע, שייתכן

43. נראה שרב אדא בר אהבה רמז לדברים דומים, כשפירש 'אסון' ככולל 'אריא וגנבי' (ראה לעיל, הערה 31). נראה ש'אריא וגנבי' מתייחס לגורלו של יוסף: "חיה רעה אכלתהו" (בראשית ל"ז, לג), כפי שסבר יעקב בעקבות התעיית האחים; "כי גנב גנבתי מארץ העברים..." (שם מ', טו) – כדברי יוסף (בשם רוני גולדנברג ויהודה גרינפילד, דף קשו של ישיבת הר עציון 682, תשנ"ט). לדעתנו יש בכך גם תמיכה בשיטת הרב כשר.

44. דעה זו הושמעה על ידי בודה (K. Budde, 'Bemerkungen zum Bundesbuch', ZAW 11, 1891, p. 108), והובאה על ידי רבים, וביניהם: L. Schwienhorst-Schönberger, *Das Bundesbuch* (Ex. 20, 22-23, 33), Berlin 1990, p. 84 מסכתא דנזיקין משפטים פרשה ח, מהד' הורוויץ-רבין עמ' 276 ("אין פלילים אלא דיינים"),

והאנשים גרמו לאישה להיות 'אישה מפלת'. כלומר: לא רק שהם גרמו לאישה להפיל עכשיו, אלא הם גרמו לה להיות אישה שמפילה תמיד. מבחינה רפואית הדבר אפשרי – ויש מספר מצבים של בעיה מתמשכת עקב טראומה פיזית, אשר בגינם אישה לא מצליחה לסיים את ההיריון עד תום החודש התשיעי.⁴⁵ גם מצב זה הוא 'אסון', כלומר, רצף טרגי. כי כל היריון של האישה הזאת יסתיים בהפלה. לפי זה אפשר לומר, שכוונת הפסוקים 'אם אסון יהיה' – שאם האישה הפכה לאישה מפלת, יש לתת "נפש תחת נפש, עין תחת עין" וכו'. כלומר: על המזיק לתת את הדין על כל פגיעה שתבוא כתוצאה מפעולתו⁴⁶ – הן מות הילד, הן פגיעה בו בצורה זו או אחרת (עין, שן, יד, רגל וכו'), והן פגיעות הנובעות מאי-יכולתה של האם לשאת את הריונה עד תום תשעה חודשים. לשם המחשת הסוגיה, נזכיר, כי בדין התלמוד, אישה ש'הוחזקה לנפלים'⁴⁷ יוצאת ונוטלת כתובתה,⁴⁸ ולדעת כמה גאונים וראשונים היא

- ובמכילתא דרשב"י משפטים כ"א כב, מהד' אפטייין-מלמד עמ' 176 (ו'נתן בפלילים – בדיינים") וכן משמע בספרי דברים פסקא שכג, מהד' פינקלשטיין עמ' 373, אונקלוס (שתרגם 'פלילים' בשמות כ"א, כב כ'על מימר דדיינא'), יוספוס (קדמוניות היהודים ד' ח, לג), רש"י (כאונקלוס: "על פי דיינים", שמות כ"א, כב; ועיין ברש"י יומא פז ע"א ד"ה מאן אלהים דיין) ועוד רבים פירשו שמודבר באומדנה של הדיינים.
45. כ-5% מהזוגות המנסים להקים משפחה טובלים ממצב המכונה recurrent pregnancy loss או M. Stephenson and W. Kutteh, 'Evaluation and Management : ראה: recurrent miscarriage of Recurrent Early Pregnancy Loss', *Clinical Obstetrics and Gynecology* 50:1, 2007, pp. 132-145. וכן: K.A. Rao and J.R. Pillai, 'Recurrent Pregnancy Loss', *J Indian Med Assoc* 104(8), 2006, p. 458. הגורמים למצב זה הם רבים, אך לרוב אינם קשורים בטראומה. אולם, נראה כי במצב של אי-ספיקה צווארית, היריון נוסף לא יחזיק מעמד תשעה חודשים (כיום ישנו פתרון כירורגי פשוט, הנקרא cerclage, הכולל תפירת צוואר הרחם). נציין, שכאשר הגורם להפלות הוא אי-ספיקה צווארית, הרי שרוב ההפלות הן בשליש השני והלאה, ומכאן יש חיזוק במשהו לשיטת תרגום השבעים ופילון לעיל). אי-ספיקה צווארית יכולה להיגרם על ידי קריעה מסיבית בזמן הלידה. על דרך ההשערה אפשר להציע כך: האישה נחבטה בבטנה, וכתוצאה מכך – מן הסתם על ידי הפרדות השליה – הפילה את עובר/עובריה או ילדה בטרם עת. לידה (או הפלה) פתאומית ואלימה שכזאת, יכולה להיות קשה במיוחד, ובין היתר לגרום לקרעים קשים בצוואר הרחם וכתוצאה מכך לגרום גם לאי-ספיקה צווארית. מכאן שאחריותו של המכה היא לא רק להפלה הנוכחית, אלא אף להפלות עתידיות. עוד אציין את דברי רש"י בסוטה כה ע"ב, ד"ה אבל איילונית, שמזכיר תופעה של עיקור על ידי מכה, ושמה כוונתו למצב מעין זה.
46. השווה דברי הירושלמי: "מה תלמוד לומר 'הרה'? מלמד שאין מתחייב עד שיכה במקום עובר. הא אם הכה על כף ידה או על כף רגלה פטור" (ירושלמי בבא קמא פ"ה, ה ע"א). כלומר: אחריות לדמי ולדות תהיה רק בעקבות פגיעה ישירה בכרסה ולא על ידי כל פגיעה אחרת.
47. יבמות סה ע"ב.
48. עיין פירוש רש"י שם, ד"ה הוחזקה בנפלים. וכן ברמב"ם הלכות אישות פט"ו ה"ב.

יוצאת אף בלא כתובתה.⁴⁹

תימוכין לפירושו מצויים בספר בן סירא, שם נאמר:

מדין יצא אסון, פן רע לבב יבנה עצה.⁵⁰

מ"צ סגל פירש כך: " 'מדין' = מדין, מיגון ומצער... 'אסון' – שתחלה מרוב צער; [= על פי התרגום היווני]: מנת, פירוש (בראשית מ"ב ד, שמות כ"א כב-כג בתרגום אונקלוס). ואולי הכוונה שימות לך מת אחר כעונש על יגונך המופרז (הש' מו"ק [כז ע"ב])...".⁵¹ כלומר, מ"צ סגל הבין מדברי בן סירא, כי ה'אסון' הוא מוות הבא כתוצאה מטרגדיה אחרת. סגל אימץ את שיטת אונקלוס, שכפי שראינו לעיל יש מקום להרהר אחריה. בדבריו של סגל יש גם תימוכין לעמדתו של ג'קסון, שכן לשיטת סגל ה'אסון' אינו במוותו של המצטער עצמו, אלא דווקא במוותו של אחר: "שימות לך מת אחר כעונש".

לענייננו, עמדתו של סגל תומכת בפירושו ש'אסון' הוא טרגדיה שרודפת טרגדיה. אולם, לדעתנו יש לתהות על היבטים אחרים בפירושו של סגל. ראשית, אין זכר ל'עונש' בדברי בן סירא, אלא אדרבא: ניתן להתרשם שהוא מדבר על גורם ותוצאה פשוטים: צער שגורם לאסון, ורוע לב שגורם לעצב, וקשר זה בין הגורם לתוצאה נרמז על ידי לשון 'יצא' ו'יבנה'. אין כאן זכר לעונש (וודאי שלא לחטא ועונש; אם נניח ש'רע לבב' הוא חטא, האם גם 'מדין' [= מדין] הוא חטא?). ועוד: אין סיבה לקביעה כי האסון מתרחש באדם אחר מלבד המצטער. אדרבא: הגיוני יותר שמי שמצטער הוא זה שימות מרוב הצער.⁵² על כל פנים, בהקשר זה האסון אינו אירוע מבודד, אלא טרגדיה שרודפת טרגדיה.

הצענו לעיל, ש'אסון' כולל גם מוות, גם כליאת שווא ומכירה לעבדות, גם הפלה (או לידת פג – בר קיימא או שאינו בר קיימא), ואולי גם פציעה קשה, וכיוצא באלו. ומצאנו שהמילה 'אסון' בכל מופיעה – מספר בראשית ועד ספר בן סירא – מצביעה

49. ראב"ה, מובא בהגהות מיימוניות לרמב"ם, הלכות אישות פט"ו ה"ב, וראה: ב"מ לוין, **אוצר הגאונים למסכת יבמות**, כרך ז, ירושלים תרצ"ו, עמ' 155. תוצאות חמורות להורים ישנן גם בתחום הפסיכולוגי, ראה: F. Serrano and M.L. Lima, 'Recurrent Miscarriage: psychological and relational consequences for couples', *Psychology and Psychotherapy* 79 (Pt 4), 2006, pp. 585-594.

50. בן סירא ל"ח, כ, שורה 18 (הניקוד על פי מהדורת סגל). קטע זה מספר בן סירא נמצא בין קטעי הספר שנתגלו בגניזת קהיר על ידי ר' שלמה זלמן שכטר בשנת 1897, ושלמים נתכנו על ידי שכטר: כ"י ב (ראה: מ"צ סגל, **ספר בן סירא השלם**, ירושלים תשי"ט², מבוא, עמ' 48).

51. שם, עמ' רמח-רמט.

52. על מנת לסבר את האוזן, השווה לבבלי עבודה זרה יז ע"א (מותו של רבי אלעזר בן דורדיה), ובבא מציעא פד ע"א (מותו של ריש לקיש, וכן טירוף דעתו ולבסוף אף מותו של רבי יוחנן). השווה גם לדברי הרמב"ם שכמעט מת מרוב צער כששמע על מות אחיו דוד, ראה: 'שילת (עורך), 'איגרת לר' יפת דיין', **איגרות הרמב"ם**, א, ירושלים תשנ"ה, עמ' רל.

על טרגדיה (מוות, כליאה וכו') שנובעת מטרגדיה אחרת, או שבאה בעקבות טרגדיה אחרת.

נספח: המילה 'אסון' בימי הביניים

בתקופת התלמוד אין (למיטב ידיעתנו) שימוש במילה 'אסון'. בימי הביניים מצאנו את השימוש במילה 'אסון' בשירי רבי שלמה בן יהודה אבן גבירול (המאה האחת עשרה), כש'אסון' כוונתו למוות. וכך כתב:⁵³

כִּי הִיְתָה הָאֲדָמָה	כִּי הִיְתָה הָאֲדָמָה
מָה לִּי אֲנִי עוֹד בְּתַבֵּל	מָה לִּי אֲנִי עוֹד בְּתַבֵּל
נִפְשֵׁי בְּמוֹתֵי תְרַנֵּן	נִפְשֵׁי בְּמוֹתֵי תְרַנֵּן
אָקוּץ בְּחַיֵּי וְאִמָּאס	אָקוּץ בְּחַיֵּי וְאִמָּאס
כִּי יוֹם שְׁשׁוּנִי – אֲסוּנִי,	כִּי יוֹם שְׁשׁוּנִי – אֲסוּנִי,

וכן המשורר מתפלל להגיע אל תכלית החכמה בטרם ימות:⁵⁴

אֶל־הַיָּם, חוֹס עָלַי נִפְשֵׁי	וְהִפֵּק אֶת רְצוֹנִי
וְהַחִישָׁה מְהֵרָה לָּהּ	לְהַשִּׁיג אֶת אֲדוֹנִי
וְאִם אֵין – קַחַה אֹתָהּ	בְּטָרֶם יוֹם אֲסוּנִי!

וכך המשורר כותב על נשמתו, כי החיים עלי אדמות הם לה כמוות ואבל:⁵⁵

וּמְרֵאשׁ מְאֻסָּה נַעַם אֲדָמָה	וְחַיֵּיהָ בְּעֵינֶיהָ אֲסוּנִים
לְמַעַן כִּי שְׁשׁוּנִיהָ יִגְוִינִים	וּמְדוּחֹת, וְאוֹנִיהָ כְּאוֹנִים.

אבן גבירול עושה שימוש במילים 'אסון' ו'ששון' תוך כדי ניצול הקרבה הפונטית לצד משמעותן ההפוכה, בבחינת לשון נופל על לשון. אך ברור מהקטעים המובאים לעיל, שלדעתו המילה 'אסון' הנה מילה נרדפת למיתה.⁵⁶ כן גם בספר תורת האדם לרמב"ן (המאה השלוש עשרה לספירה). בהקדמה לספר, עושה רמב"ן שימוש במילה 'אסון' במשמעות קרובה לדעת ר' עמוס חכם

53. ד' ירדן, שירי החול לרבי שלמה אבן גבירול א, ירושלים תשל"ה, עמ' 232, 'נחר בקראי גרוני' שורות 45-49.

54. שם, עמ' 326, 'בשוקי העליה' שורות 28-30.

55. שם, עמ' 109, 'עטה הוד' שורות 17-18.

56. השווה במחזור ויטרי המיוחס לתלמיד רש"י, ר' שמחה בן ר' שמואל (המחזור הושלם בראשית המאה השלוש עשרה לספירה), שכתב "נגרע ממנו ששון, כי קרהו אסון". ראה: הרב שמעון הורוויץ, מפתח ומבוא למחזור ויטרי, נירנבערג תרפ"ג, עמ' 581, סימן תסב. בשירה העברית בעת החדשה מצאנו שימוש תחבירי באסון, המנצל את הדמיון הפונטי בין המילה 'אסון' לבין המילה 'אתון' בהגייה אשכנזית. כך יל"ג כתב על מי ש"רוכב על אסונו". ראה: כל שירי יל"ג, ספר חמישי צד 95 (מובא במילון בן-יהודה).

מהו ה'אסון' המקראי?

המובאת לעיל: "אם יקרנו אסון, טרם מלאת שניו, או בא עליו מקרה בבניו, על אלה ראוי לבכות ולקונן".⁵⁷
מסקירה דלת ממצאים זו נראה שהשימוש במילה 'אסון' בימי הביניים היה כדעת חז"ל במדרשי ההלכה וכדעת התרגומים, דהיינו: מיתה.

57. הרב חיים דוב שעוועל, כתבי רבינו משה בן נחמן, כרך שני, ירושלים תשכ"ד, עמ' 12.